

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.97:339.747

Колінець Л.Б., к. е. н., доцент,
докторант кафедри міжнародної економіки
Тернопільський національний економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ 2008–2010 РОКІВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Колінець Л.Б. Особливості впливу світової фінансової кризи 2008–2010 років на економіку України. У статті охарактеризовано сутність фінансової кризи. Виділено основні причини потужного впливу світової фінансової кризи на українську економіку. Охарактеризовано проблеми у реальному та фінансовому секторах економіки. Проаналізовано вплив світової фінансової кризи на динаміку ВВП України, надано рекомендації щодо антикризового регулювання.

Ключові слова: світова фінансова криза, фінансовий ринок, ВВП, золотовалютні резерви, антикризове регулювання.

Колінець Л.Б. Особенности влияния мирового финансового кризиса 2008–2010 годов на экономику Украины. В статье охарактеризована сущность финансового кризиса. Определены основные причины мощного влияния мирового финансового кризиса на украинскую экономику. Охарактеризованы проблемы в реальном и финансовом секторах экономики. Проанализировано влияние мирового финансового кризиса на динамику ВВП Украины, предоставлены рекомендации по антикризисному регулированию.

Ключевые слова: мировой финансовый кризис, финансовый рынок, ВВП, золотовалютные резервы, антикризисное регулирование.

Kolinet's L.B. Features of the impact of the global financial crisis of 2008–2010 on the Ukrainian economy. The article describes the essence of the financial crisis. There are highlighted the main causes of the powerful influence of the global financial crisis on the Ukrainian economy. The problems in the real and financial sectors of the economy are described. The influence of the global financial crisis on the dynamics of GDP of Ukraine is analyzed and recommendations on anti-crisis regulation are given.

Key words: global financial crisis, financial market, GDP, gold and foreign currency reserves, crisis management.

Постановка проблеми. Світова фінансова система характеризується певною внутрішньою нестабільністю. Ця нестабільність виявляється в періодичному виникненні в різних частинах цієї системи фінансових криз. Світова фінансова криза, яка розпочалася у 2008 році, перервала цикл економічного зростання в Україні. Однак її вплив на економіку України проявився не відразу. Це було спричинене тим, що український фінансовий ринок тоді оперував відносно простими фінансовими інструментами, а також відбувався значний потік іноземного капіталу в країну. Все ж з часом завдяки, зокрема глобалізаційним процесам, світова фінансова криза поширилася на національне господарство України та на її фінансову систему. Виникає потреба досконало вивчити всі причини поширення цієї кризи для мінімізації впливів майбутніх світових фінансових криз на економіку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Три-

ажений природи циклічності, сутності та способів поширення і подолання фінансових криз. Значний внесок у розроблення теорії фінансових криз зробили К.П. Кіндлебергер, Ф.С. Мішкін, Х. Мінські, А. Шварц та інші науковці. Серед українських вчених, які вивчали ступінь впливу світових криз на економіку України, варто виділити Я.А. Жаліла, О.С. Бабаніна, Я.В. Белінську [1]. Вони проаналізували основні виміри кризи 2008 року, а саме зовнішньоекономічний, монетарний, промисловий, регіональний, соціальний, та надали відповідні рекомендації щодо пріоритетних напрямів антикризової політики. Заслужують також на увагу праці А.О. Мельник, в яких досліджено вплив світових криз на стан економіки України з часу набуття незалежності, встановлено наслідки, а також проаналізовано шляхи їх подолання [2]. Однак потребують поглибленого вивчення причини та особливості трансмісії світової фінансової кризи на територію України.

Постановка завдання. З огляду на виявлені проблеми у статті поставлені такі завдання:

- визначити сутність світової фінансової кризи;
- охарактеризувати основні причини потужного впливу світової фінансової кризи на українську економіку;
- проаналізувати вплив зміни певних показників економічної системи на динаміку ВВП.

Виклад основних результатів. Фінансові кризи є однією з форм прояву економічних криз. У циклічних кризах починає виявлятися перенагромадження всіх трьох форм капіталу, а саме товарного (ріст нерелізованої продукції), продуктивного (збільшення недовантаження виробничих потужностей, ріст безробіття) і грошового (збільшення кількості грошей, не вкладених у виробництво). З 1970–1980 років у науково-дослідних роботах західних вчених із проблем економічних циклів і криз акценти починають поступово зрушуватися в сферу фінансів як найбільш нестабільну сферу економіки. Відродження інтересу до гіпотези фінансової нестабільності обумовлене тим, що наслідки фінансових криз спонукали до більш поглибленого вивчення цієї проблематики саме в контексті реалізації через них різних за масштабами економічних криз, зокрема світових (глобальних).

Розглянемо підходи низки вчених до визначення поняття «світова фінансова криза». Так, М. Бордо і Дж. Ландон-Лейн розуміють під міжнародною фінансовою кризою банківську кризу, яка, часто супроводжується валютною або борговою, виникає на декількох континентах і країнах, включаючи розвинені країни і країни, що розвиваються [3].

Цікавим є дослідження криз з позицій теорії асиметрії інформації Ф.С. Мішкіна. Фінансова криза, на його думку, – це нелінійна дезорганізація фінансового ринку, за якою проблеми несприятливого відбору та морального ризику поглиблюються настільки, що фінансові ринки втрачають здатність ефективно перерозподіляти ресурси суб'єктам з найкращими інвестиційними можливостями, внаслідок чого відбувається різке скорочення економічної активності [4].

Досліджував сутність і детермінанти виникнення фінансових криз і український вчений В.П. Мазуренко, який визначає, що світова фінансова криза – це раптове, синхронізоване порушення рівноваги міжнародних фінансових ринків, що відбувається внаслідок поширення дестабілізації системних фінансових відносин країн епіцентру, яка поширюється на інші регіони та дістає вияв у спонтанному, неочікуваному падінні вартості активів (акцій, нерухомості, активів тощо), погіршенні динаміки більшості фундаментальних макроекономічних показників і через дезорганізацію процесів формування та розподілу централізованих фондів держав викликає різке зростання зовнішнього боргу та ймовірності дефолту за приватними, а інколи й суверенними боргами [5].

Світова фінансова криза 2008–2010 років була

визначальною для економічного розвитку України, адже падіння ВВП становило 14%, а гривня посіла друге місце у світі за показником девальвації.

Виділимо основні причини такого потужного впливу світової фінансової кризи на українську економіку.

1) Експортна спеціалізація України концентрувалася на невеликій кількості товарних груп за зростаючої відкритості економіки, що спричинило високу залежність економічного та фінансового становища від кон'юнктури зовнішніх ринків.

Так, відкритість економіки України (відношення зовнішньоторговельного обігу до ВВП) перевищувала 100% протягом тривалого часу. Так, у 2004 році відкритість досягла 119,6%, а в кризовий 2008 рік становила 102,1%, що показує значну залежність економіки країни від зовнішньоторговельних операцій [6].

Водночас експорт України мав вузьку товарну диверсифікацію, адже у 2008 році на чорну металургію припадали 34,3% всього експорту, на мінеральні продукти – 10%, а на товари з високою доданою вартістю, зокрема машини, устаткування та транспортні засоби, припадали 16% всього українського експорту [7]. Крім цього, світовий попит на основні експортні товари України значно коливався протягом глобальних бізнес-циклів, що призвело до непередбачуваності та нестабільності доходів від експорту.

2) Диспропорції у залученні іноземних інвестицій. Найпривабливішими секторами стали галузі з високою ліквідністю та швидким обігом коштів, тоді як інвестиції у виробництво залишилися на досить низькому рівні. Так, найбільший обсяг накопичених прямих іноземних інвестицій на кінець 2008 року було зосереджено у фінансовій діяльності (29,8% від загального обсягу), в операціях з нерухомим майном (20,9%), металургійній промисловості (13,0%), оптовій та роздрібній торгівлі (7,4%), будівництві (4,8%), харчовій промисловості (3,9%). У машинобудуванні, хімічній, нафтохімічній та добувній промисловості зосереджено по 2,4–2,8% від загального обсягу коштів іноземних інвесторів [6].

3) Зростання обсягів зовнішнього боргу країни. Україна залучила значний обсяг зовнішніх позик для фінансування внутрішнього споживання та інвестицій. Також з початку 2006 року приватний сектор України активно залучав зовнішні позики.

Валовий зовнішній борг лише в січні-жовтні 2008 року, тобто саме перед початком кризи, збільшився з 82 189 млн. дол. США до 104 839 млн. дол. США, або на 27,5%. Причому відзначимо тенденцію до стрімкого збільшення не державного боргу, а банківського та інших секторів (рис. 1).

Цікаво, що зовнішній борг сектору державного управління з 2005 року до січня 2009 року збільшився лише на 3,3 млрд. дол. США, а його частка у валовому зовнішньому боргу зменшилася з 37% у 2005 році до 14,1% на початку 2009 року. За цей же період частка боргу банківського сектору зросла з

8,7% до 38,2%, а частка боргу інших секторів зменшилась із 47% до 39%, хоча у вартісному вимірі цей борг збільшився аж на 25,7 млрд. дол. США.

4) Дестабілізація банківської системи. В Україні криза банківської системи стала наслідком надмірної кредитної експансії упродовж 2005–2007 років. Темпи приросту обсягів кредитування за вказаний період були дуже високими і в середньому становили близько 70% за рік. Лише у 2008 році, тобто в момент виникнення кризи, темпи приросту кредитування дещо знизились, а за 11 місяців становили 57,3%. При цьому темп зростання ВВП за 2005–2007 роки у середньому становив близько 5,8% за рік. Таким чином, темп зростання обсягів кредитування українськими комерційними банками перевищував темп зростання ВВП майже у 10 разів [8].

Негативним є той факт, що близько 50% усіх виданих в Україні позик були номіновані в іноземній валюті.

На зростання кредитного ризику та ризику ліквідності банківської системи України значний вплив мало також зростання обсягів негативно класифікованих кредитів. Якщо на 1 січня 2007 року вони становили 4 456 млн. грн., на 1 січня 2008 року – 6 358 млн. грн., то вже на 1 січня 2009 року – 18 015 млн. грн., тобто зросли на 186% [9]. Та й частка негативно класифікованих кредитів у загальній сумі всіх наданих кредитів збільшилась до 14,5% на кінець 2008 року [10].

Ще однією причиною банківської кризи став порівняно низький рівень капіталізації банків, що не зміг забезпечити належним чином їх фінансову стабільність. Так, з 2002 року частка власного капіталу у банківських пасивах зменшилась із 16,6% до 11,6% станом на 1 січня 2008 року (рис. 2).

Хоча на початок 2009 року частка власного капіталу збільшилась до 12,9%, за рік різко зменшилась рентабельність капіталу банків, а саме з 12,62% до 8,51%.

Наступним фактором, який сприяв розгортанню фінансової кризи в Україні, була значна частка іноземного капіталу у структурі капіталу банківської системи.

Кількість банків з іноземним капіталом стрімко зросла, а саме з 23 станом на 1 січня 2006 року до 35 станом на 1 січня 2007 року (+52%), а на початок 2008 року до 47 (+34%), тобто за два роки подвоїлась. Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків почала суттєво зростати ще протягом 2005 року, а саме з 9,6% станом на 1 січня 2005 року до 19,5% станом на 1 січня 2006 року. А вже в рік початку кризи, тобто станом на 1 січня 2008 року, вона становила аж 35%. А це за умов кризових явищ могло виявитися серйозною загрозою для фінансової стійкості вітчизняних банків у разі виникнення проблем у діяльності зарубіжних банківських корпорацій, тобто їхніх власників, адже останні не обов'язково мають виконувати зобов'язання своїх дочірніх структур перед клієнтами [11].

5) Монетарна політика, яку здійснював НБУ, була неефективною. Це спричинене недостатньою прозорістю та послідовністю у проведенні валютних аукціонів та операцій з рефінансування банків, а також з неналежним контролем за використанням наданих коштів.

Помилкою можна вважати і те, що навесні 2008 року прийнято рішення про офіційну ревальвацію гривні, при цьому НБУ не протидіяв подорожчанням гривні на валютному ринку значно вище за офіційний курс.

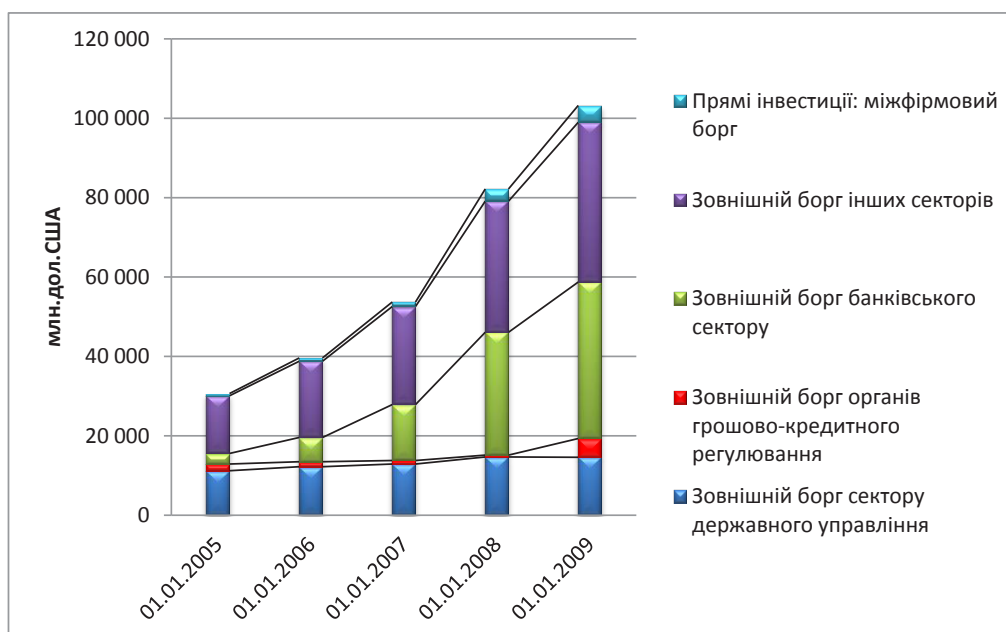

Рис. 1. Динаміка зовнішнього боргу України за секторами економіки, млн. дол. США

Джерело: побудовано автором на основі джерела [6]

З розгортанням кризових явищ НБУ не зміг запобігти різкому знеціненню національної валюти. Він намагався стримати девальвацію шляхом продажу власних золотовалютних резервів, беручи до уваги наявні макроекономічні дисбаланси.

Водночас НБУ здійснював непрозору політику рефінансування банків та проводив недостатній контроль за використанням коштів, наданих в рамках рефінансування, значна частина яких була виведена з країни, через що збільшився тиск на валютний курс.

б) Політична криза в країні стала активним негативним чинником, який зробив свій внесок в дестабілізацію економічної ситуації. Нетривка економічна ситуація вимагала узгодження фахових рішень гілок влади, а політична криза знижувала дієздатність влади, дезорганізувала їхні дії в антикризовому регулюванні, сприяла зниженню інвестиційної привабливості України.

Варто також відзначити, що більшість вищезазначених причин настання кризи в Україні почала спрацьовувати ще задовго до 2008 року, тобто їх негативний вплив був відчутний протягом довгострокового періоду.

Як бачимо, переплетення економічних та політичних причин створило негативне підґрунтя для поширення світової фінансової кризи на території України та викрило недовіру моделі економічного зростання, яка була прийнята.

Вплив світової фінансової кризи на економіку країни найгостріше почав виявлятися у вересні 2008 року. Загалом криза виявилась через девальвацію національної грошової одиниці; скорочення державних доходів і зростання дефіциту; нарощування зовнішньої державної заборгованості; банкрутство фінансових установ, втрату платоспроможності, кризу ліквідності в різкому падінні вартості активів; спад обсягів продажу експортної продукції вітчизняних підприємств на світових ринках; падіння цін, підвищення рівня світової конкуренції; скорочення обсягів виробництва та виділення якісних властивостей продукції, що підвищують її конкурентоспроможність.

З початку 2000-х років до 2007 року ВВП України (в дол. США) стрімко зростав. З 2003 по 2007 роки він фактично потроївся. Навіть у 2008 році він незначно збільшився. З II півріччя 2008 року через несприятливий розвиток процесів у світовій економіці, що виявився у погіршенні кон'юнктури на зовнішніх ринках, зменшенні інвестиційного та спо-

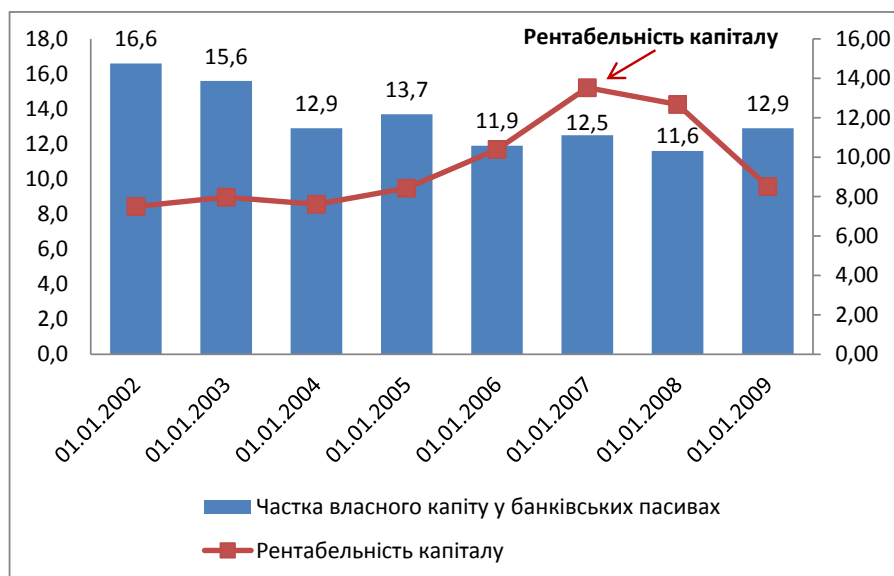

Рис. 2. Частка власного капіталу в банківських пасивах, рентабельність капіталу банків, %

Джерело: розраховано, побудовано автором на основі джерела [9]

живчого попиту, тенденція змінилась на низхідну майже за всіма видами економічної діяльності.

Однак вже у 2009 році падіння ВВП становило 14,2%. На передкризовий рівень ВВП Україна змогла вийти лише в 2014 році, проте внаслідок внутрішніх економічних причин та військових дій у 2015 та 2016 роках ВВП опустився нижче рівня у кризовому 2008 році (рис. 3).

Так, для аналізу впливу світової фінансової кризи на динаміку ВВП України ми за допомогою програми MathCAD-15 розрахували відносні прирости швидкостей зростання ВВП за такими факторами, як рахунок поточних операцій ($P<0>$) та золотовалютні резерви ($P<1>$). Аналізувалися дані з 2005 року по 2016 рік [12]. Дані характеристики можуть бути наближені неперервними у часі функціями з використанням кубічних сплайнів. Це дало можливість здійснити графічну інтерпретацію даних і спрогнозувати ці показники (рис. 4, 5).

Як бачимо з рис. 4, відносний приріст рахунку поточних операцій мав максимально негативне значення саме у 2009 році. Згідно з нашими розрахунками протягом періоду, що досліджується, стан рахунку поточних операцій не впливав позитивно на зростання ВВП. Можна спрогнозувати, що відносна швидкість зростання ВВП за цим фактором вийде на додатний рівень лише у 2022 році.

Зменшення золотовалютних резервів країни теж мало критично негативний вплив на приріст ВВП з початку кризи 2008 року (рис. 5).

Відносна швидкість зростання ВВП на одиницю приросту цього фактору ($P<1>$) стала позитивною лише після 2015 року, коли вдалося поповнити золотовалютні резерви країни.

Таким чином, і значення рахунку поточних операцій, і стан золотовалютних резервів країни суттєво

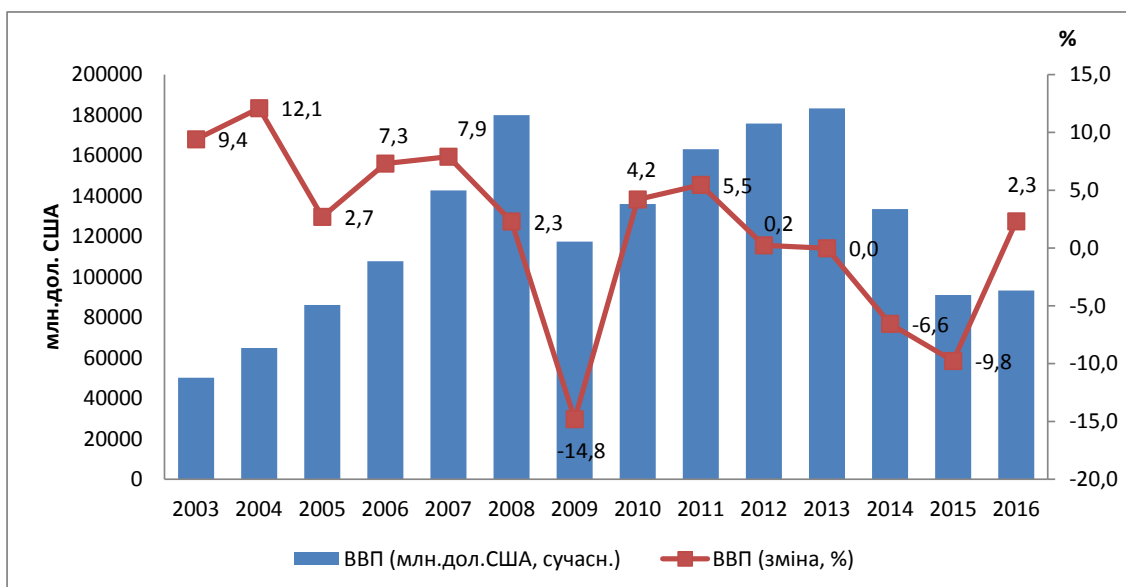

Рис. 3. Динаміка ВВП України

Джерело: побудовано автором на основі джерела [12]

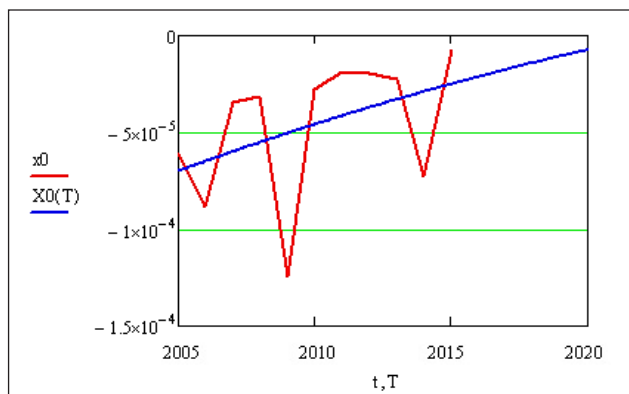

Рис. 4. Відносна швидкість зростання ВВП на одиницю приросту фактору «Рахунок поточних операцій (P<0>)»

Джерело: розраховано, побудовано автором

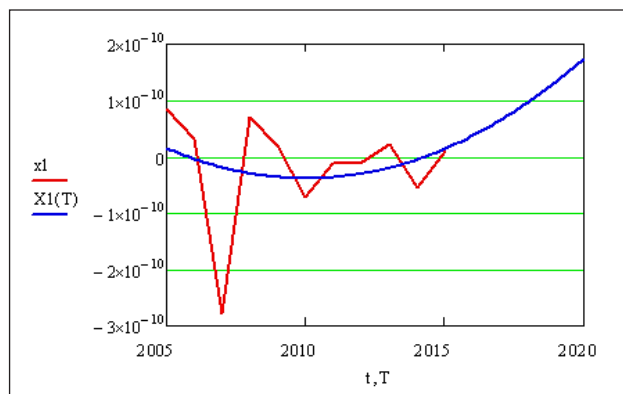

Рис. 5. Відносна швидкість зростання ВВП на одиницю приросту фактору «Золотовалютні резерви (P<1>)»

Джерело: розраховано, побудовано автором

впливають на ВВП країни, а також є визначальними факторами, на які необхідно впливати державі для недопущення розвитку кризових ситуацій.

Висновки. Світова фінансова криза, яка переросла в глибоку економічну кризу в Україні, спонукала уряд вживати швидких і масштабних заходів щодо підтримання стійкості фінансової системи країни, забезпечення ліквідності банківської системи,

розвитку виробництва та забезпечення економічного зростання, а також мінімізації соціальних втрат працівників. Однак навіть сьогодні в Україні залишається актуальною розробка ефективної системи попередження виникнення фінансових криз та визначення пріоритетних напрямів антикризової політики на середньо- та довгострокову перспективу, що й може бути предметом подальших досліджень.

Список літератури:

1. Жаліло Я.А., Бабанін О.С., Белінська Я.В. та ін. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи / за заг. ред. Я.А. Жаліла. Київ: НІСД, 2009. 142 с.
2. Мельник А.О. Світові економічні кризи в економіці України та їх наслідки. Глобальні та національні проблеми економіки. 2014. Вип. 2. С. 108–113.
3. Bordo M., Landon-Lane J. The Global Financial Crisis of 2007–2008: Is It Unprecedented? NBER WP 16589. Cambridge, NBER, 2010. P. 6.
4. Mishkin S.F. Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective, in Michael Bruno and Boris Pleskovic, eds., Annual World Bank Conference on Development Economics, 1996 (World Bank: Washington D.C. 1996). P. 29–62. URL: <http://www0.gsb.columbia.edu/faculty/fmishkin/research.html>.

5. Мазуренко В.П. Системні детермінанти та етапи розгортання світових фінансових криз. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2012. № 38/39. С. 50–57.
6. Платіжний баланс і зовнішній борг України за 2008 рік. URL: <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66368>.
7. Товарна структура зовнішньої торгівлі за 2008 рік. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Береславська О.С. Чинники курсової нестабільності в Україні. Вісник НБУ. 2009. № 2. С. 10.
9. Основні показники діяльності банків України на 1 січня 2009 року. Вісник НБУ. 2009. № 2. С. 19. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=56440>.
10. Сегура Е. Вплив світової кризи ліквідності на Україну: робота над помилками. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2009/10/29/213719/view_print.
11. Дзюблюк О.Г. Грошово-кредитна політика в період кризових явищ на світових фінансових ринках. Вісник НБУ. 2009. № 5. С. 25.
12. World Development Indicators. URL: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators#>.

УДК 339.972:339.5.025.72

Пробойв О.А., к. е. н., доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки, маркетингу і менеджменту
*Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету*

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Пробойв О.А. Євроінтеграційний вектор зовнішньоторговельної політики України. Стаття присвячена питанню зовнішньоторговельної політики України в рамках підписаної Угоди про асоціацію з ЄС. Основний акцент у статті робиться на аналізі торговельного режиму України з Росією на фоні загострення політичної ситуації та бойових дій на Сході, а також на динаміці та обсягах торгівлі з країнами ЄС в рамках утвореної зони вільної торгівлі. Проаналізовано тарифи та квоти на різні види української продукції, визначено проблеми, з якими зіштовхуються українські виробники під час виходу на ринки країн ЄС.

Ключові слова: зовнішньоторговельна політика, дискримінаційний торговельний режим, зона вільної торгівлі, преференції, ембарго, тарифна лібералізація, квоти.

Пробоев О.А. Евроинтеграционный вектор внешнеторговой политики Украины. Статья посвящена вопросу внешнеторговой политики Украины в рамках подписанного Соглашения об ассоциации с ЕС. Основной акцент в статье делается на анализе торгового режима Украины с Россией на фоне обострения политической ситуации и боевых действий на Востоке, а также на динамике и объемах торговли со странами ЕС в рамках созданной зоны свободной торговли. Проанализированы тарифы и квоты на разные виды украинской продукции, определены проблемы, с которыми сталкиваются украинские производители при выходе на рынки стран ЕС.

Ключевые слова: внешнеторговая политика, дискриминационный торговый режим, зона свободной торговли, преференции, эмбарго, тарифная либерализация, квоты.

Proboyiv O.A. Euro-integration vector of Ukraine's foreign trading policy. The article deals with the issue of Ukraine's foreign trading policy within the signed association with the EU. The article's main emphasis is on the analysis of the trading regime between Ukraine and Russia against the background of aggravation of the political situation and combat actions on the east as well as volumes and dynamics of trade with the EU countries within the created free trade area. The articles analyses tariffs and quotas on various Ukrainian goods and defines the problems the Ukrainian manufacturers face when entering the markets of the EU countries.

Key words: foreign trading policy, discriminating trading regime, free trade area, preferences, embargo, tariffs liberalization, quotas.

Постановка проблеми. На фоні глибокої політичної та економічної кризи в Україні важливою передумовою подолання системних кризових явищ є

її поступова інтеграція в європейський економічний простір, що забезпечить динамічне зростання національного господарства шляхом реформування усіх